

Tussen ideogram en beelddiagram

Kun je een illustratie geven van de inzichten die zijn beschreven in de diagrammen die jullie gebruiken bij de verschillende fases van een project? Op welk niveau zijn deze extreem abstracte en formalistische opvattingen – zoals jullie idee van tijd-beweging – gerelateerd aan de diagrammen, en in welk stadium worden de geometrische en ruimtelijke dimensies geïntroduceerd?

Ik ben er niet van overtuigd dat er daadwerkelijk een relatie bestaat tussen de manier waarop we werken met diagrammen en studies naar dichtheid, stromen en substantie. Natuurlijk vertegenwoordigen beide nieuwe manieren van werken, maar ze hebben waarschijnlijk niet veel met elkaar te maken. We hebben geen eenduidige ontwerpmethodologie, en ik zou me ook niet graag daartoe beperken. Diagrammen zijn gerelateerd aan de ruimtelijke organisatie van specifieke projecten. Ik ben niet geïnteresseerd in het diagram als instrument met een algemene werking.

Van grote invloed op de ontwikkeling van ons specifieke gebruik van diagrammen is het werk van Deleuze en Foucault. Deleuze gebruikt de term diagram op een andere manier dan Foucault. Foucault ziet het diagram als een abstrahering van culturele, politieke en organisatorische effecten. Deleuzes interesse concentreert zich op het beeldende aspect van het beelddiagram. Voor mij scheidt een combinatie van beide interpretaties interessante mogelijkheden. Soms gebruiken we fotokopieën van schilderijen of willekeurige afbeeldingen die we verzamelen voor de suggestie van een mogelijke organisatie. Om Greg Lynn's beschrijving te hanteren: het diagram wordt gebruikt als een abstracte machine, die manieren van werken kan genereren, in plaats van gebruikt te worden als een metafoer of referentie.

Wat is het precies dat een beeld bruikbaar maakt? Wat stelt jullie in staat het als een diagram te benoemen in plaats van als een inspiratiebron of een objet-trouvé?

De manier waarop het diagram werkt, en waardoor het zich onderscheidt van een icoon, inspiratiebron of objet-trouvé, is gere-

Between ideogram and image-diagram

Could you give an illustration of the notions that are described in the diagrams which you use at the various stages of a project? It would be interesting to see at which level these extremely abstract and formalist notions – like your idea of time-movement – relate to the diagrams and at which stage the geometrical and spatial dimension is introduced.

I am not convinced that there is a real relation between the way we work with diagrams and the study of density, flows and substance. Of course both represent new ways of working, but they are probably not related. We do not have a single design methodology in our practice, and I would be extremely reluctant to adopt one. The way I see it, diagrams relate to the spatial organisation of projects. I am not specifically interested in the diagram as a tool with wider, more generalised implications.

A great influence on the development of our specific use of diagrams was the work of Deleuze and Foucault. Deleuze used the term 'diagram' in a different sense from Foucault. For Foucault the diagram represented an abstraction of an expression of cultural, political and organisational effects, whereas for Deleuze the interest centered on the picture element of the image diagram. To me the combination of both interpretations is an interesting possibility. We sometimes use photocopies of paintings or random images we collect, for the suggestion of a possible, virtual organisation. To use Greg Lynn's description: the diagram is used as an 'abstract machine', which can generate ways of working, instead a being used as a metaphor or reference.

What is it exactly that makes an image eligible for use to you? What enables you to label it as a 'diagram' instead of an 'inspiration' or an 'objet trouvé'?

The way the diagram operates, that distinguishes it from icon, inspiration or object trouvé, is related to the difference between representational and instrumental techniques. An image becomes a diagram when you instrumentalize it. The same

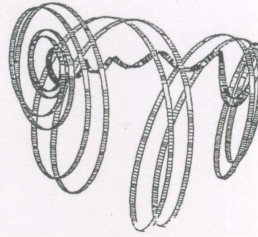
lateerd aan het verschil tussen representatieve en instrumentele technieken. Een afbeelding wordt een diagram als je het instrumentaliseert. Dezelfde afbeelding kan voor jou gewoon een foto zijn maar voor mij een diagram. Het verschil zou zijn dat het voor jou een inspirerend idee is en voor mij een suggestieve, instrumentele en experimentele richting, met een mogelijke ruimtelijke organisatie en/of substantie.

Het diagram dient zich niet spontaan aan, maar wordt geselecteerd; dat is zeer essentieel. Het idee voor het ontwerp voor het Möbiushuis is begonnen met een diagram van twee in elkaar sluitende lijnen, dat aansloot op het gegeven van twee gebruikers van het huis: de man en de vrouw die in het huis gaan werken en wonen. Binnen de 24-uurs cyclus van werken en wonen zullen ze af en toe bij elkaar willen zijn, en op andere tijden niet. De twee lijnen van het diagram zouden in relatie kunnen staan tot de twee mensen die in het huis leven. Dit diagram leent zich door zijn abstractie voor verschillende interpretaties en kan aanleiding zijn om met twee materialen te gaan werken, of om de notie van tijd in relatie te brengen met het programma. Het ontvouwen van de tijd en de verdeling van het programma zijn op machinale wijze verbonden met het concept van de dubbelgesloten torus.

Als jullie naar de Möbiusring verwijzen, is dat omdat jullie er bepaalde abstracte gebeurtenissen in herkennen, zoals 'ontmoeting', of 'intensivering'? Of gaat het letterlijk om de structurele karakteristiek van zo'n diagram?

Het idee van een inclusieve benadering heeft op dit moment mijn bijzondere interesse. Enige jaren terug hanteerden we het idee van differentiatie om verschillende organisatietypes te ontwikkelen. Je zou dit een soort collagetechniek kunnen noemen. Deze montagetechnieken brengen echter incoherente organisatiestructuren met zich mee. Op dit moment zijn we meer geïnteresseerd in hybridisatietechnieken dan in technieken als montage, assemblage of bricolage. De inzet van hybridisatietechnieken impliceert een naadloos overgaan bij bijvoorbeeld de distributie van de programma-onderdelen en de manier waarop tijdbeweging verbonden is met de constructie.

In het Möbiushuis bijvoorbeeld is het idee van 'kruislingse structurering' van informatie ook toegepast op de constructie van het huis. Als je bepaalde aspecten van de organisatie van een geometrische figuur

De dubbelgesloten Möbiusring
/ The double locked torus

image may be just a picture to you and a diagram to me. The difference would be that for you it would represent an inspirational idea and to me a suggestive, instrumental and experimental direction, with a possible spatial organisation and/or substance.

The diagram does not simply appear, but involves a process of selection, which is crucial. The idea for the design of the Möbius house started with a diagram of two interlocking lines, which complemented our theory about the two users of the house; the husband and wife, who are going to work and live in this house. Within the 24-hour cycle of working and living they will want to be together at some times, but at other times not. The two lines from the diagram could be related to the two people living in the house. This diagram, which, due to its abstraction is open to different interpretations, in turn initiated the idea of working with two materials, of using the notion of time in relation to the distribution of the program. The unfolding of time and the internal regulation of the program were machinic aspects, related to the concept of the double locked torus.

If you refer to the Möbius belt, would that mean that we might recognise certain abstract events – like 'encounter' or 'intensification' – that are narrated or shown by the diagram? Or is it also literally the structural capacity of such a diagram?

The idea of inclusiveness is one of my main interests at the moment. In the past we emphasised the notion of differentiation in order to develop differentiations of organisational types. You could call this a kind of collage technique. Montage techniques on the other hand, produce incoherent systems and incoherent organisational structures. At the moment we are more interested in hybridisation techniques than in techniques of montage, assemblage and bricolage. The notion of hybridisation involves a seamlessness in the way in which the distribution of the program is determined and the way in which time-routing is related to construction. In the Möbius house for instance, the idea of cross-structuring of information is also applied to the construction of the house. If you intensify certain aspects of the organisation of a geometry, such as the Möbius belt, other aspects, such as the

intensiveert, zoals de Möbiusring, leidt dat automatisch tot intensivering van andere aspecten zoals de distributie van het programma, de constructie en de routing. Deze manier van ontwerpen leidt tot een 'inclusief' ontwerp, een 'intensief samenhangend systeem', om de door Jeffrey Kipnis bedachte term te gebruiken. Het proces van reductie en abstractie wordt omgekeerd. Het gaat er namelijk om in een bepaalde grafische representatie het potentieel te herkennen om er allerlei andere structuren in te projecteren en in op te nemen. Diagrammen kunnen ofwel gebruikt worden als genererende machines ofwel als reducerende machines ter verwerking van informatie. Ik ben meer geïnteresseerd in het zichzelf verveelvuldigende en prolifererende open systeem van de diagrammatische instrumentalisatie. Voor mij bevat het diagram geen specifieke representatieve informatie. Het wordt in essentie gebruikt als een katalysator in een proces van ontvouwen. Het is geconceptualiseerd en abstract.

Laten we een poging doen om de organisatorische instrumentaliteit van het diagram te definiëren. Stel dat je het diagram zou zien als een inspiratiebron of verwijzing, zoals andere architecten bijvoorbeeld 'het mediterrane licht' als basisconcept voor hun gebouw gebruiken; je zou je kunnen afvragen in welke mate het idee van 'mediterrane licht' traceerbaar is in de structuur van het ontwerp...

Is het mogelijk de structurerende aspecten van het diagram te beschrijven die je bruikbaar of productief vindt? Of de manier waarop deze in relatie staan tot een ontwerptekening of de materiaalkeuze en de materiaalschikking?

De dubbelgesloten torus van het Möbiushuis laat zien hoe het idee van de twee bewoners en de twee materialen wordt vastgelegd door het diagram, dat op zijn beurt wordt omgevormd tot een instrument met een specifieke en structurerende werking. Hetzelfde materiaal loopt door van de binnenkant naar de buitenkant van het gebouw. Daar zie je echter geen Möbiusring in; dat blijft een diagrammatisch aspect van het project.

In ons boek *Mobile forces* (1993) zijn de diagrammen niet naast de erop aansluitende projecten geplaatst, om zo te vermijden dat de diagrammen als visuele referenties worden gelezen. Het bunkerdiagram bijvoorbeeld, is verbonden met de ontwikkeling van

distribution of the program, the construction and the routing, are also intensified. This way of designing leads to an inclusive design, an intensive coherent system, to use the term invented by Jeffrey Kipnis. It is like reversing the process of reduction of an abstraction by finding a certain graphical representational diagram and recognising the potential to project and incorporate all kinds of other structures into it. Diagrams can either be used as proliferating machines or as reductive machines for the production of information. Personally I tend to be a lot more interested in the proliferating, generating and open system of diagrammatical instrumentalization. For me the diagram does not contain any specific representational information. It is essentially used as a proliferator in a process of unfolding. It is conceptualised and abstracted.

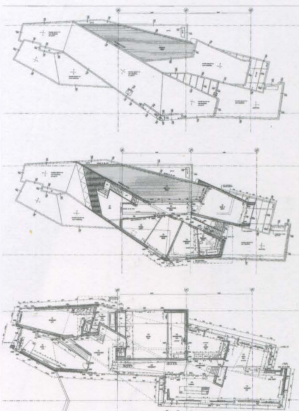
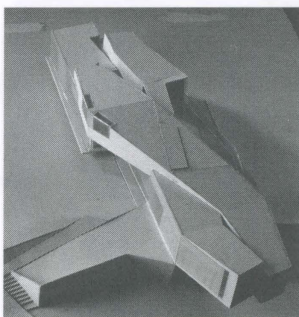
If we were to define the organisational instrumentality of the diagram; suppose that you were to see it as an inspiration or a reference in the same way as other architects would use for example 'the Mediterranean light' as basic concept for their building. You could wonder to what extent the notion of 'Mediterranean light' is traceable in the structural strategy of the design...

But is it then possible to describe the structural aspects of the diagram which you find useful or proliferative? Or the way in which the structural aspects of the diagram relate to a structural design drawing or choice of materials and their disposition?

The double-locked torus of the Möbius house illustrates how the idea of the two inhabitants and the two materials is caught in a diagram, which subsequently is transformed into a specific structural effect. The same materials turn from the inside of the building to the outside, but still you don't experience the Möbius belt in reality; it remains a diagrammatic aspect of the project.

In the *Mobile Forces* book (1993) the diagrams are not placed next to the appropriate projects, to avoid a reading of diagrams as visual references.

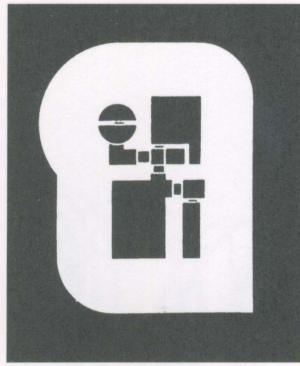
The bunker-diagram for example, is closely linked to the development of the Villa Wilbrink design. The clients wanted to have a highly introverted house. Foucault's interpretation of the notion of the diagram being an expression of

Möbiushuis; maquettefoto en plattegronden / Möbius House; model and plans
(Foto/Photo: Husao Suzuki)

de villa Wilbrink. De opdrachtgevers wilden een extreem introvert huis. Foucaults interpretatie van de idee van het diagram als expressie van culturele en politieke organisatie is hier toegepast: de bunker beschermt tegen externe krachten. Tegelijkertijd geeft het een veilige, bijna orthogonale innerlijke organisatie waarbij de 'gevangene' virtueel de persoonlijke routing bepaalt. Hij/zij is de eigenaar en kan de organisatie van de bunker bepalen. Dit was het instrumentele diagram bij het ontwerp voor de villa Wilbrink en is doorgevoerd in de materialisatie. Het idee van sterke, zware, vloeiende muren leidt uiteindelijk tot het verlijmen van de bakstenen. Dit voorbeeld laat zien dat het interessant kan zijn om bepaalde aspecten van een diagram te isoleren om ze vervolgens ergens anders in te zetten: in de constructie, of als detail, of in de techniek zoals het verlijmen.

Om een ander voorbeeld te geven: de afbeelding van de manimal, een computerafbeelding van de kruising tussen een leeuw, een slang en een mens. Voor ons is dit het ultieme voorbeeld van de inclusieve benadering, en intensieve onderlinge samenhang als een effect. In de schilderijen van Bacon kun je nog steeds de penseelstreken zien: bij de manimal zie je geen naden meer,

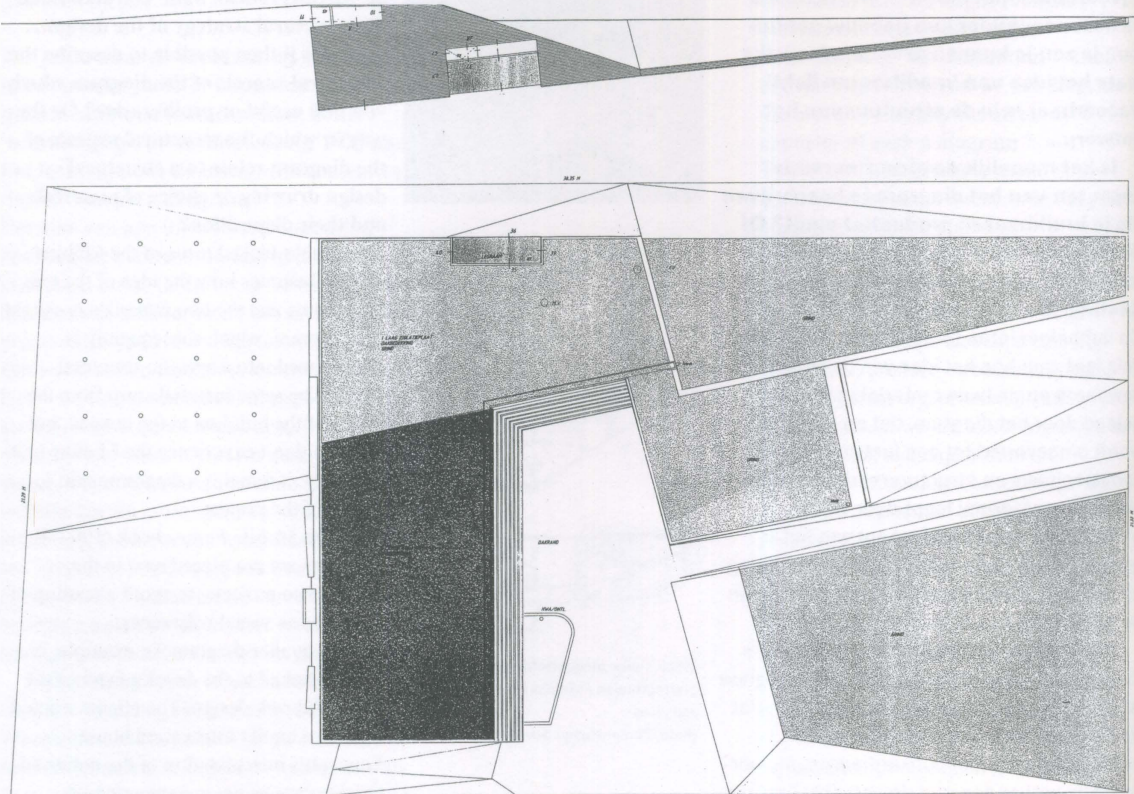

Bunkerdiagram / Plan / diagram of bunker

cultural and political organisation applies here: the bunker is protective against external forces. At the same time it offers a safe, almost orthogonal internal organisation, in which the 'prisoner' (in the Foucault reference) can virtually determine the routing personally. He or she is the owner, who can determine the organisation of the bunker. This idea was the instrumental diagram for the design of the Villa Wilbrink and was carried through in its materialisation. The idea of the strong, heavy, fluent walls eventually led to the glueing of the stones; the whole house is glued together to congeal it into one liquid surface. This example also shows that it can be interesting to isolate particular aspects of a diagram for use, like construction, or detail, or a technique like glueing bricks.

Let me give you another example: the image of the manimal, which is a computer image of the hybridisation of a lion, a snake and a human. For us this is the prime example of inclusiveness and intensive coherence as an effect. In Bacon's paintings you could still see the seams; in the manimal you don't see the seams anymore, nor can you retrieve information about the original component

Villa Wilbrink, plattegrond en gevel
/ Villa Wilbrink, plan and elevation

evenmin kun je de informatie terugvinden van de originele delen waaruit het is opgebouwd. Er zijn geen sporen van de voorgaande identiteiten in de nieuwe afbeelding. In dit opzicht is de manimal verbonden met het idee van de afwezigheid van juiste schaal en juiste identiteit – wat op zich al een structureel effect is. Architectonisch zou de manimal gelezen kunnen worden als een amalgaam van verscheidene structuren, die een nieuwe notie van schaal genereert, waar we nog geen naam voor hebben. Op het eerste gezicht doet dit diagram niet direct aan de representatie van een gebouw denken. We houden van diagrammen die organisatorische potenties op meerdere niveaus hebben, die meerdere interpretaties mogelijk maken.

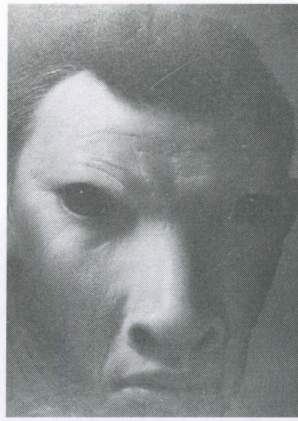
In hoeverre werpt het onderzoek naar notatietechnieken jullie terug op de grafische aspecten van een diagram? Zien jullie ze als tweedimensionale constructies die een tweedimensionale ruimte impliceren?

Als we diagrammen inzetten concentreren we ons niet zozeer op de notatietechnieken, maar op de interpretatie van het diagram. We gebruiken het diagram vooral voor onderzoek naar organisaties. Zo hebben we een Chinees karakter gebruikt voor de organisatie van het Schlossproject in Berlijn. We gebruikten het teken als een abstracte vorm, los van iedere betekenis. We hebben zelfs nooit de betekenis van het karakter opgezocht...

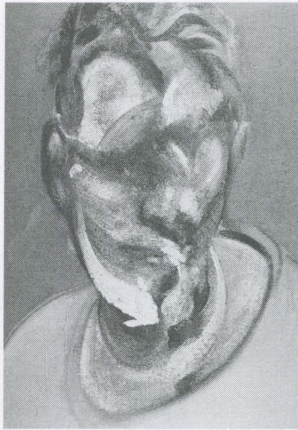
Maar is de essentie van ideogrammen, zoals Chinese karakters, niet juist dat de betekenis en het visuele aspect samenkomen? Waarom gebruiken jullie het dan op deze manier?

Ik ben altijd al geïnteresseerd geweest in het ideogram. Het idee van 'crossing points' bijvoorbeeld, is ontsproten aan het diagrammatisch lezen van een ideogram. Het zijn niet letterlijk kruisende punten, maar thematisch kruisende punten, in meerdere betekenislagen. Dit idee is verbonden met een samenhangende benadering van architectuur, organisatie en structuur. Maar hoewel er een bepaalde interactie is tussen het ideogram en het diagram, zijn we pas in 1992 met villa Wilbrink begonnen met het inzetten van diagrammen.

Is er naast het structurende aspect een formele relatie tussen het abstracte diagram en jullie werk? De formele interpretatie is duidelijk herkenbaar bij het

Manimal
(Daniel Lee 1996)

Portretstudie / Study for a Portrait
(Francis Bacon)

parts. There are no traces of the previous identities within the new image. In this respect the manimal relates to the non-existence of proper scale and proper identity, which is a structural effect already. Architecturally, the manimal could be read as an amalgamation of several different structures, which start to generate a new notion of scale, for which we don't yet even have a name. Your first impression of this diagram would be that it doesn't represent a building. We like diagrams which have organisational potential on several levels, making many readings possible.

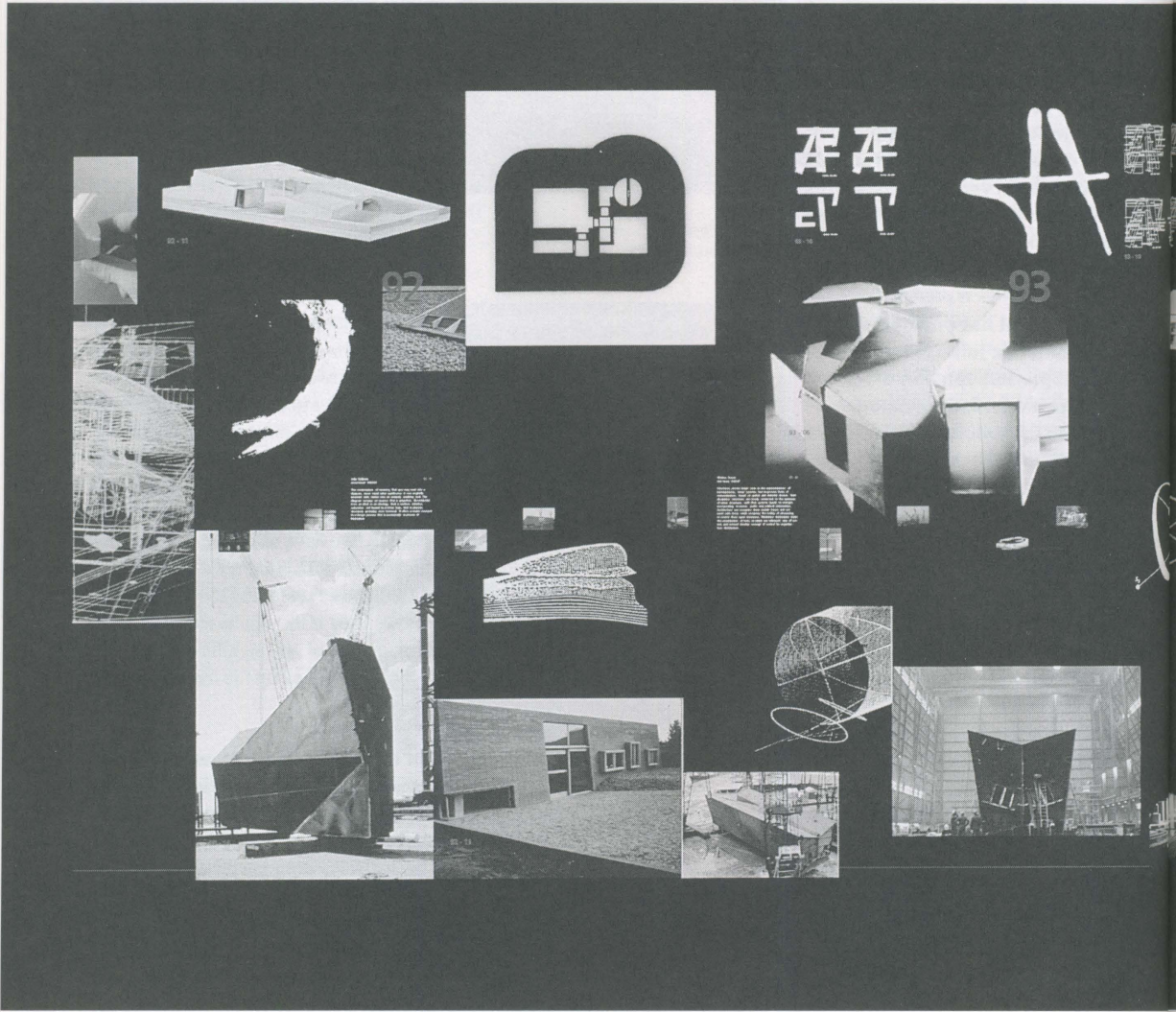
But doesn't the research into notational techniques draw you back to the graphical aspects of diagrams? How do you evaluate these diagrams, do you see them as two-dimensional constructions – implying two-dimensional space?

When we refer to diagrams we do not tend to concentrate so much on the notational technique, as on the interpretation of the diagram. There is a big difference there, in that we use the diagram for organisational research. We have also used a Chinese character as a diagram for the organisation of the Schloss project in Berlin. In the way we used it the sign is an abstract form, devoid of any significance. We never even looked up the meaning of the sign.

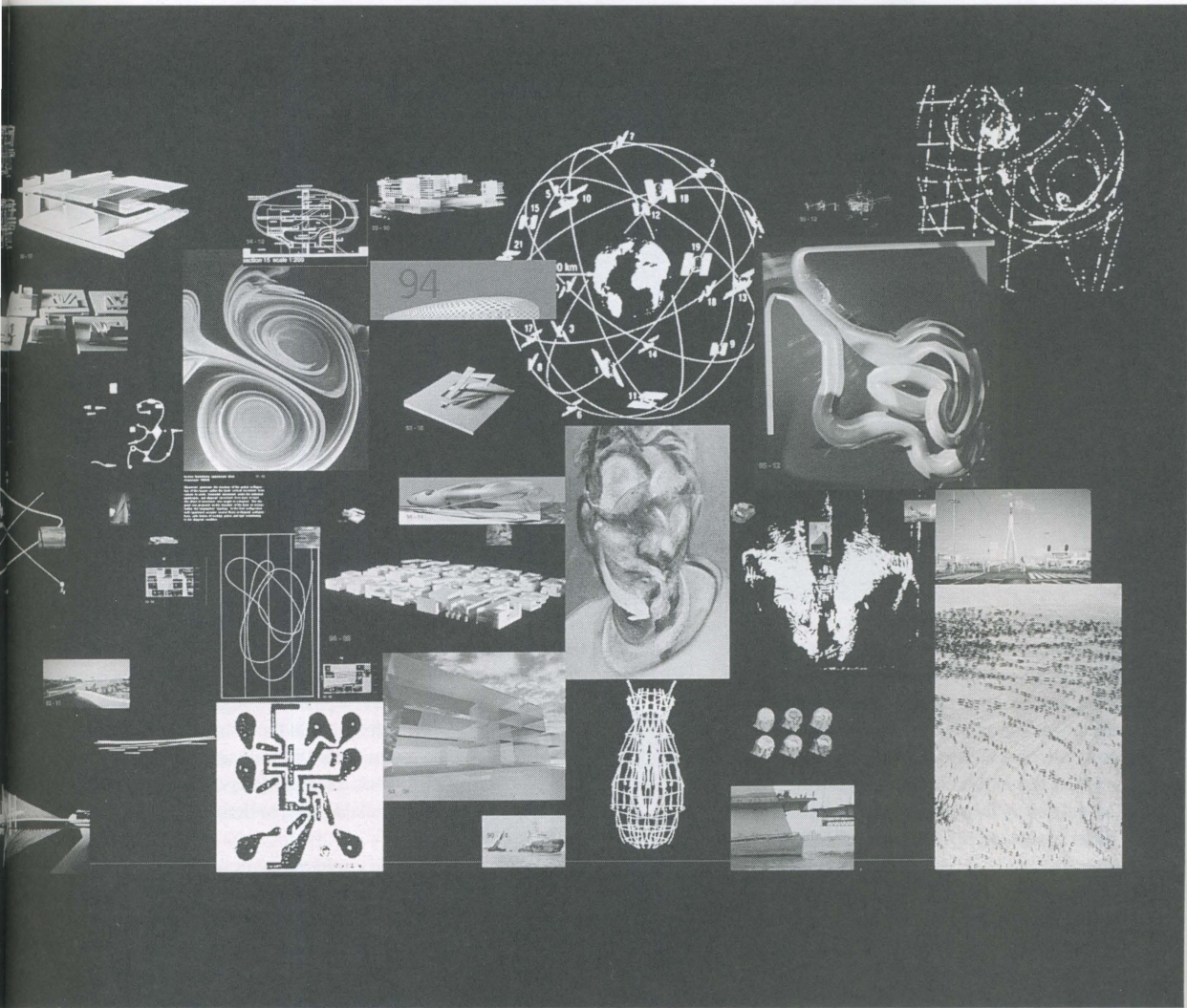
But the point of the Chinese character is that meaning and the visual aspect come together. Why do you use it like this?

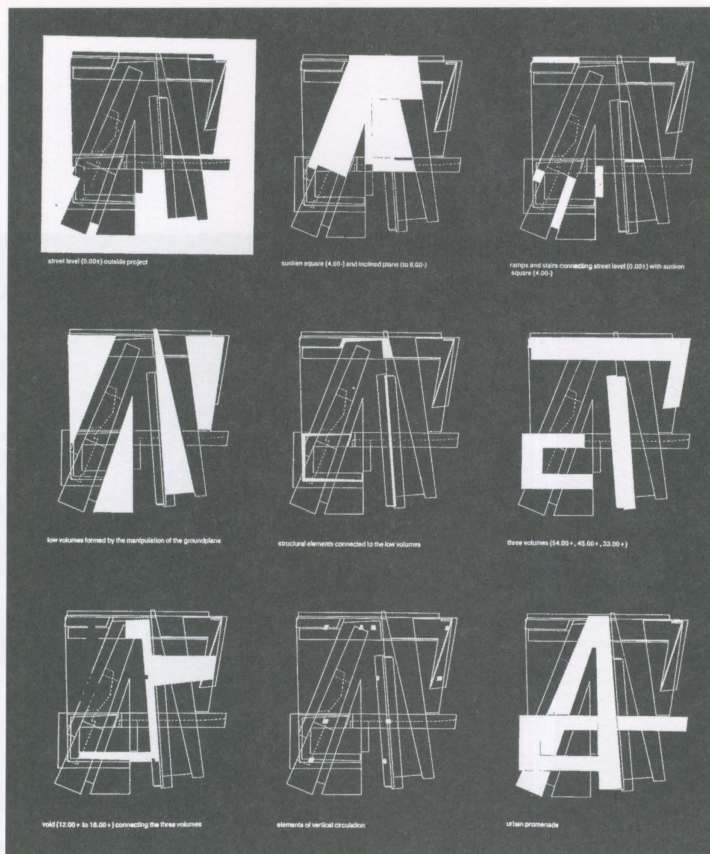
I have always been interested in the ideogram. The idea of the crossing points, for example, is derived from the diagrammatic reading of an ideogram. They are not literal crossing points, but thematic crossing points or the crossing points of many layers of meaning. This idea is linked to an inclusive approach to architecture, organisation and structure. But, while there is a certain play between the ideogram and the diagram, we only started using diagrams in 1992, with the Villa Wilbrink.

Could you confirm that there is a formal relationship between the abstract diagram and your work? It appears to be clear from the use of the ideogram and the design of the Möbius House, but what you explained about the manimal seems to be very different.

Artist's space, New York, 1997

level level (0.00) outside project

vertical square (4.00) and inclined plane (0.8.00)

fallen and 0.00 connecting level level (0.00) with vertical square (4.00)

low volumes formed by the manipulation of the groundplane

structural elements connected to the low volumes

three volumes (14.00 + 45.00 + 33.00)

void (12.00 + to 16.00) connecting the three volumes

elements of vertical circulation

urban promenade

gebruik van het ideogram en de Möbiusring, maar lijkt niet van toepassing te zijn op de inzet van de manimal als beelddiagram.

Het gebruik van het beelddiagram is de laatste ontwikkeling in ons werk. Je kunt een ontwikkeling in ons werk zien: het ideogram in het Schlossproject, het bunkerdiagram voor de villa Wilbrink, en voor het Möbiushuis gebruikten we het diagram van de dubbelgesloten torus, die de organisatie bepaalde.

Is dan de werking van het Möbiusdiagram vergelijkbaar met die van het diagram van de manimal? Het organisatiediagram kan min of meer letterlijk vertaald worden in ruimtelijke concepten. Bij de manimal kan echter niets uit de afbeelding letterlijk gekopieerd worden.

De manimal is het resultaat van een computertechniek die verschilt van schilder- en tekentechnieken. Er is een verschil tussen een diagram als de manimal en grafische diagrammen die direct een zekere voorstelling van een mogelijke organisatie suggereren. Natuurlijk intrigeert het beeld op zich mij ook, maar het zijn het effect en de tech-

Das Schloss, Berlin, plattegronden / Das Schloss, Berlin, plans

Chinees karakter / Chinese character

The use of the image diagram is the latest development in our work. You can trace a development through our work: the ideogram in the Schloss, the bunker for the Villa Wilbrink and then for the Möbius House we used the diagram of the double-locked torus, to define the organisation.

So could we compare the diagram of the double-locked torus to the diagram of the manimal? An organisational diagram can be translated literally, more or less, into a spatial concept. On the other hand, there is nothing in the manimal diagram that you can literally copy.

The manimal results from a computational mediation technique, which differs from techniques such as painting and drawing. There is a difference between a diagram like this and graphic diagrams which instrumentalize a certain conception of a possible organisation. In the case of the Manimal it is essentially the process which has generated this diagram that is what makes it a diagram. Of course the image itself intrigues somewhat, but the effect and the technique of this image are what really interests me. As I sought to

niek van deze afbeelding die me werkelijk interesseren. De naadloosheid, de decontextualisering en een de-historiserende combinatie van strijdige informatiesystemen maken voor mij als architect de manimal tot een diagrammatisch beeld dat een proces in werking zet; het suggereert een manier van werken die ik kan gebruiken. De manimal is belangrijk als een effect omdat ik me daardoor afvraag: hoe zou zo iets zich ruimtelijk laten vertalen? En als een techniek is het van belang omdat het is geproduceerd op een manier die radicaal verschilt van alle eerdere picturale technieken die door kunstenaars zijn gebruikt.

Dit heeft betrekking op een discussie die we op dit moment voeren op het bureau, over het belang van heimelijke verbeelding of conceptie voor de architectuur. Onderzoek, technieken en effecten zijn de drie stappen die altijd centraal zullen staan in de architectuur. Dus als de verbeelding wordt gestimuleerd door iets buiten de architectuur (bijvoorbeeld de manimal), zouden we onze eigen technieken willen ontwikkelen om dat effect in onze discipline te incorporeren. Ik geloof dat we dichterbij het centrum van het heelal komen. Niet in de klassieke zin van het woord, maar meer door onze enorme betrokkenheid in complexe systemen met nieuwe vormen van sociaal bewustzijn, die gebaseerd zijn op communicatie. Er is ook een nieuw besef van de huidige cultuur. We hebben het over de bemiddelende ruimte bijvoorbeeld, die in zekere zin een nieuw type openbare ruimte vormt. Voor mij representeert de manimal de sociale ruimte. Het zou door drie of vier ontwerpers gemaakt kunnen zijn, die allemaal met verschillende systemen werken.

We constateren een tendens om methoden te ontwikkelen waarmee architectuur steeds meer complexiteit kan opnemen in één consistent geheel. Analooq aan organische systemen wordt gekeken naar de manier waarop een algemeen model zich differentieert onder invloed van externe krachten. Het model wordt waargenomen als een geheel, maar is tegelijkertijd sterk gefragmenteerd. Misschien is het Möbiushuis een poging om dit te bereiken. Het presenteert zichzelf als een eenheid, bijna als een algemeen model, maar op hetzelfde moment belichaamt het een ongelooflijke hoeveelheid verschillen. Als zodanig genereert het een andere manier van ruimtelijk experiment, waar we nog geen goede benaming voor hebben.

Vertaling: Vincent Kompier

explain before, the seamless, de-contextualizing, a de-historicizing combination of discordant systems of information is what makes the Manimal a diagrammatic image to me as an architect, because it sets off a process, it suggests a way of working which I can use. The Manimal is important as an effect because it makes me wonder 'how would something like this translate spatially?', and as a technique because it has been produced in a manner that is radically different from all pictorial techniques that have been employed by artists before.

This is reminiscent of a discussion we are having in our office at the moment, concerning the importance of some ulterior imagination or conception for architecture. Research, techniques and effects are the three steps that will always be central to architecture. So when the imagination is stimulated by something outside architecture (the manimal, for instance), we will try to develop our own techniques to effectuate that effect in our discipline. I believe that we are getting closer to the centre of the universe. Not in the classical sense of the word, but in the sense that we are so involved in complex systems and a new social conscience, based on communication, these days. There is also a new understanding of contemporary culture. We talk about mediative space for example, which in a sense represents a new type of public space. For me the manimal represents the social space. It could have been made by three or four designers, who all worked with different systems. I see an increasing tendency to investigate ways in which architecture might include more and more complexity in one comprehensive consistency. It looks more and more at organic systems; and the way in which, through the impact and effect of external forces, a generic model is differentiated. The model is perceived as a whole, but is at the same time very fragmented.

The Möbius House is an attempt to achieve this, in the sense that it presents itself as a unity, almost as a generic model, but has at the same time an incredible amount of difference. As such it generates another kind of spatial experience, for which we don't have proper terms yet.

Met dank aan / With thanks to
Caroline Bos & Francisca de Chatel